

Diana Mazepa

Uwarunkowania geocywilizacyjne Bośni i Hercegowiny

Bośnia i Hercegowina jest krajem o szczególnym położeniu geopolitycznym. Na jej obszarze dochodzi do zderzenia trzech odmiennych cywilizacji, znacząco różniących się od siebie ideologicznie, kulturowo i religijnie. Zgodnie z twierdzeniem Samuela P. Huntingtona ma tutaj miejsce tzw. „zderzenie cywilizacji”, wprowadzające w państwie istotną destabilizację polityczną, społeczną i gospodarczą. Kraj ten, stosunkowo młody, od wieków był areną starć o wpływy, co także determinuje obecną sytuację wewnętrzną i zewnętrzną. Obecnie, współpraca między tymi kręgami cywilizacyjnymi wydaje się być nieosiągalna ze względu na diametralnie różne poglądy i dążenia.

Celem tej pracy jest nakreślenie istniejących problemów w kontekście ścierających się cywilizacji oraz konsekwencji dla funkcjonowania Bośni i Hercegowiny. W artykule przyjęta została teza o faktycznym zderzeniu cywilizacji prawosławnej, zachodniej oraz islamskiej, które negatywnie oddziałuje na skuteczne funkcjonowanie państwa wewnątrz, a także determinuje sytuację Bośni i Hercegowiny na arenie międzynarodowej.

Położenie geograficzne

Bośnia i Hercegowina, nazywana „sercem Bałkan”, położona jest w centralnym punkcie, w którym łączą się drogi wiodące z Europy do Azji i z Azji do Europy. Kraj znajduje się w zachodniej części Półwyspu Bałkańskiego i zajmuje powierzchnię 52 280 km². Graniczy na północy, zachodzie i południowym zachodzie z Republiką Chorwacji (932 km), a na wschodzie i południu jej sąsiadami są Serbia (357 km) i Czarnogóra (249 km). Łączna linia graniczna wynosi 1538 km, a linia brzegowa tego kraju jest bardzo mała i wynosi 20 km, w okolicach miejscowości Neum¹.

¹ B. i P. Pomykałscy, *Bośnia i Hercegowina: przewodnik*, Pruszków 2014, s. 11.

Jest to państwo, które na mocy Ogólnej Umowy Ramowej na Rzecz Pokoju w Bośni i Hercegowinie składa się z dwóch podmiotów: Federacji Bośni i Hercegowiny (51% terytorium) i Republiki Serbskiej (49% terytorium). Dodatkowo jego część stanowi tzw. obszar Brčko, który był przedmiotem sporu i arbitrażu międzynarodowego, co doprowadziło do ustanowienia go odrębnym dystryktem o powierzchni 448 km².

Geneza powstania struktury polityczno-państwowej Bośni i Hercegowiny

W starożytności, jak wskazują liczne źródła, obszar Bośni był zamieszkiwany przez plemiona Illirów, Traków i Celtów. W VI w. na Półwysep Bałkański zaczęli napływać Słowianie, którzy z czasem zaczęli dominować. Mimo znacznej liczebności plemion słowiańskich, naleciałości pozostałych kultur zamieszkującej tutaj ludności były nadal widoczne². Pierwsze informacje o Bośni pojawiły się w X w. w dziele Konstantyna Porfirogenety, który opisywał ją jako fragment należący do tzw. Księstwa Raški³. Od wczesnego średniowiecza do końca tej epoki i początków inwazji osmańskiej ziemię współczesnej Bośni i Hercegowiny wchodziły w skład wielu tworów państwowych, które w X-XIV w. tworzyły się na jej obszarach: po rozpadzie Księstwa Raški ziemię tę opanowała Bułgaria, a po 1018 r. stały się fragmentem wasalnego księstwa zależnego od Bizancjum⁴. Następnie ziemię znalazły się w składzie Księstwa Zety, ale już wkrótce o wpływy zaczęły się ściągać dwie potęgi – Bizancjum oraz Węgry. W XII w. tereny bośniackie znalazły się pomiędzy dwoma silnymi państwami – Serbią oraz Węgrami, które w końcu narzuciły terenom swoje zwierzchnictwo⁵. Pod koniec XIV w., za panowania króla Trvтка I, na krótki czas ziemię Bośni uzyskały niepodległość. Sukcesorzy króla jednak na powrót stali się wasalami węgierskimi, a Bośnia została rozbita na liczne państewka feudalne, niezależne od władzy centralnej⁶. Wtedy też została wyodrębniona południowo-zachodnia część, która została nazwana Hercegowiną, od tytułu „herceg” (niem. „książe”) przyjętego przez władcę Stjepana Vukčicia⁷.

Od 1398 r. ziemię Bośni były pustoszone przez najazdy Turków osmańskich⁸. W 1463 r. weszła ona w skład Imperium Osmańskiego w rozumieniu politycznym,

² J. Muś, *Bośnia i Hercegowina. Etnopolityczne podziały i ich uwarunkowania*, Lublin 2013, s. 25.

³ P. Osóbka, *System konstytucyjny Bośni i Hercegowiny*, Warszawa 2011, s. 7.

⁴ D. Wybranowski, *Między niepodległością a dezintegracją. Bośnia i Hercegowina w XX i XXI wieku*, Szczecin 2011, s. 35.

⁵ *Ibidem*, s. 36.

⁶ P. Osóbka, *op.cit.*, s. 8.

⁷ M. Noel, *Bosnia: A short history*, Basingstoke and Oxford 2002, s. 22-23.

⁸ P. Osóbka, *op.cit.*, s. 8.

administracyjnym, wojskowym oraz podatkowym⁹. Obszar Hercegowiny początkowo uniknął losu Bośni, gdyż popierał działania tureckie, jednak już w 1465 r. Turcja opanowała znaczną jej część, a w 1482 r. wchłonęła ją całkowicie¹⁰. Przez 400 lat oba obszary wchodziły w skład Wysokiej Porty. W 1875 r. na terenach tych wybuchło powstanie, które było konsekwencją rosnących napięć społecznych, w tym pogłębiania różnic narodowościowych i religijnych. Rewolta była krwawo tłumiona przez Turków, co spowodowało interwencję Rosji i wybuch wojny rosyjsko-tureckiej.

Pod koniec XIX w. tereny Bośni i Hercegowiny na mocy postanowień kongresu berlińskiego dostały się pod okupację Austro-Węgier. Po formalnej aneksji Bośni i Hercegowiny w 1908 r. zaczęto przeprowadzać reformy. Sytuacja spowodowała pogłębienie się napięć i wrzenia społeczne. Efektem tych nastrojów było powstawanie licznych organizacji, które organizowały spiski i zamachy oraz dokonywały aktów terrorystycznych. Jednym z nich był przeprowadzony 28 VI 1914 r. udany zamach na arcyksięcia Franciszka Ferdynanda dokonany przez członków ruchu społecznego „Młoda Bośnia”, który stał się bezpośrednią przyczyną wybuchu I wojny światowej.

Po zakończeniu wojny, w 1918 r. Bośnia i Hercegowina weszła w skład Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców, przemianowanego następnie na Królestwo Jugosławii¹¹. W 1929 r. przeprowadzono poważne zmiany prowadzące do unifikacji kraju – cały obszar podzielono na banowiny, co spowodowało, że pierwszy raz od ponad 400 lat tereny Bośni zostały podzielone¹².

Podczas II wojny światowej obszary te zostały włączone do nowo utworzonego Niezależnego Państwa Chorwackiego, a na stolicę wybrano leżącą na obszarze Bośni i Hercegowiny Banja Lukę¹³. W czasie trwania wojny to terytorium bośniackie stało się areną najważniejszych wydarzeń zarówno militarnych, jak i politycznych. Niemal wszystkie istotniejsze wystąpienia zbrojne i bitwy rozegrały się na jej terenie, a po przeniesieniu się pod koniec 1941 r. sztabu generalnego partyzantki komunistycznej z Jospiem Broz-Titą na czele, Bośnia i Hercegowina zyskała na znaczeniu politycznym¹⁴.

Od 1945 r. obszary te weszły w skład Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii i pozostały w niej do 1991 r. W październiku 1991 r. parlament Bośni i Hercegowiny proklamował niepodległość, którą poparli Chorwaci i Muzułmanie w referendum, zbojkotowanym natomiast przez ludność serbską. Wewnętrzne

⁹ J. Muś, *op.cit.*, s. 30-31.

¹⁰ P. Osóbka, *op.cit.*, s. 8.

¹¹ J. Muś, *op.cit.*, s. 47.

¹² *Ibidem*, s. 49.

¹³ K. Krysieniak, *W cieniu Dayton. Bośnia i Hercegowina między etnokracją i demokracją konsocjonalną*, Warszawa 2012, s. 129.

¹⁴ *Ibidem*, s. 131.

niezgodności doprowadziły do wybuchu walk o podział Bośni i Hercegowiny, a w konsekwencji do narodzenia się najbardziej krwawego konfliktu zbrojnego w powojennej Europie, zakończonego w 1995 r. podpisaniem porozumienia pokojowego w Dayton, którego zapisy stały się fundamentem do budowy współczesnej Bośni i Hercegowiny.

Obecny ustrój tego kraju opiera się na zapisach Aneksu IV traktatu z Dayton, co czyni system unikalnym w skali całego świata. Przyjęty za aprobatą społeczności międzynarodowej, zakończył działania zbrojne prowadzone na terenie Bośni i Hercegowiny, dał podwaliny pod budowę systemu politycznego, gospodarczego i społecznego, jednocześnie blokując możliwość dalszego rozwoju kraju. Nastąpił także polityczny paraliż, który pojawił się już na początku, a który był konsekwencją proporcjonalnego rozkładu etnicznego w poszczególnych instytucjach państwowych¹⁵. Takie posunięcie miało uniemożliwić zdominowanie organów władzy przez którykolwiek z narodów konstytucyjnych. Układ spełnił swoją funkcję, jednakże spowodował także zastój w kraju i brak możliwości przeprowadzenia koniecznych reform. Věra Stojarová zauważa, że konstytucja Bośni i Hercegowiny należy do najbardziej skomplikowanych ustaw zasadniczych w Europie, a procedury w niej zawarte umożliwiają narodom konstytucyjnym skuteczne blokowanie procesu legislacyjnego¹⁶. Co więcej, zapisy konstytucji odnoszą się do kwestii przynależności etnicznej Serbów, Chorwatów i Boszniaków, a inne narodowości nie zostały uwzględnione. Konstytucja wprowadza aspekt etniczności jako podstawowy filar państwa, dając znaczne przywileje narodom konstytucyjnym, jednocześnie nie skupiając się na pozostałych nacjach. Takie działania rodzą poważne następstwa wewnętrzne i zewnętrzne, uniemożliwiając państwu rozwój.

Sytuacja wewnętrzna Bośni i Hercegowiny, a także jej przyszłość, mają znaczący wpływ na relacje z państwami byłej Jugosławii. Zawila historia Półwyspu Bałkańskiego powoduje, że stosunki bilateralne pomiędzy poszczególnymi państwami są zazwyczaj skomplikowane. Stosunki Bośni z Serbią można do takich zaliczyć. Republika Serbska – część składowa Bośni i Hercegowiny o szeroko zakrojonych prerogatywach, wykazuje znaczną chęć do połączenia się z samą Serbią, co utrudnia prowadzenie owocnej współpracy między państwami. Mimo skłonności do secesji tego etnitetu, Serbia nie wspiera tych dążeń z kilku istotnych powodów: po pierwsze, przyłączenie słabo rozwiniętego obszaru do kraju sprawiłoby, że wydatki poniesione na rozwój Republiki Serbskiej znacząco przewyższałyby korzyści gospodarcze. Kolejnym powodem jest możliwość utracenia

¹⁵ Ł. Reszczyński, *Federacja Bośni i Hercegowiny – co dalej?*, s. 3, <http://fae.pl/biuletynopiniefae-federacja-bihcodalej000.pdf> (20 II 2017).

¹⁶ B. Pomykalska, *Suwerenne państwo pod nadzorem. Rzeczywistość polityczna Bośni i Hercegowiny 17 lat po Dayton*, „Państwo i Społeczeństwo” 2011, nr 4, s. 141.

szansy na odzyskanie Kosowa – poprzez uznanie secesji bośniackich Serbów, kraj naraziłby się na presję uznania odłączenia się Kosowa, co byłoby sprzeczne z jego interesami. Co więcej, istnienie Republiki Serbskiej w Bośni powoduje, że Belgrad ma możliwość wpływu na podejmowane w tym kraju decyzje. W tej sytuacji sama Serbia jako gwarant postanowień z Dayton, dąży raczej do poprawy stosunków z Bośnią.

Stosunki z pozostałymi krajami byłej Jugosławii także należą raczej do specyficznych. Relacje chorwacko-bośniackie charakteryzują się szeregiem nierozwiązanych dotąd spraw, jak chociażby problem graniczny, mimo nawiązania stosunków dyplomatycznych w 1992 r. Kwestia ewentualnego podziału państwa bośniackiego, podobnie jak dla Serbii, tak dla Chorwacji mogłaby mieć niekorzystny wydźwięk. Powody są bardzo zbliżone do powodów serbskich: niewspółmierne koszty przyłączenia terenów, uznanie przez władze takiej secesji miałyby niekorzystny wpływ na relacje ze strukturami euroatlantyckimi, a także po podziale Chorwacja, tak jak Serbia, utraciłaby możliwość nadzorowania podejmowanych decyzji w Bośni.

Stosunki czarnogórsko-bośniackie także należą do osobliwych, co wynika przede wszystkim ze składu etnicznego i religijnego obu państw. Secesja Czarnogóry od Serbii w 2006 r. nie wpływa korzystnie na kontakty pomiędzy Czarnogórcami a bośniackimi Serbami. Mimo wszelkich barier, czynnikiem spajającym jest religia, co powoduje ułatwienie komunikacji pomiędzy oboma narodami.

Relacje bilateralne pomiędzy Bośnią a Kosowem są nieuregulowane z powodu braku jednomyslności w kwestii uznania jego secesji od Serbii. W Republice Serbskiej przyjęto uchwałę o braku takiej akceptacji, a także kładziono nacisk, aby cała Bośnia i Hercegowina jednomyslnie odmówiła uznania niepodległości Kosowa i Metohiji. Problem nadal nie doczekał się rozwiązania.

Relacje Bośni z Macedonią oraz Słowenią są utrzymywane na bardzo dobrym poziomie. Nie istnieją tutaj znaczące kwestie sporne, które utrudniałyby współpracę. Kraje te zacieśniają relacje w różnych dziedzinach: oświaty, gospodarki, inwestycji, kultury czy współpracy naukowo-technicznej.

Powiązania pomiędzy Bośnią a państwami byłej Jugosławii kształtują się różnorodnie i w znacznej mierze są determinowane zaszłością historycznymi i wewnętrznymi sytuacjami w poszczególnych państwach. Większość z nich dąży do utrzymania integralności Bośni i Hercegowiny oraz poprawy wzajemnych relacji, ponieważ jej rozpad odcisnąłby negatywne piętno w wielu aspektach, nie tylko wewnętrznych czy regionalnych, ale także na arenie międzynarodowej. Z tego też powodu post-jugosłowiańskie państwa dążą do ustabilizowania sytuacji w Bośni i mocniejszej współpracy bilateralnej.

Struktura etniczno-wyznaniowa obszaru

Bośnię i Hercegowinę, zgodnie ze spisem powszechnym przeprowadzonym w 2013 r., zamieszkuje 3 531 159 mieszkańców¹⁷. Średnie zagęszczenie ludności to 68,9 na km², a większość społeczeństwa skupiona jest w dolinach rzek¹⁸. Taka liczba ludności to stosunkowo duży spadek w porównaniu do roku 1991, kiedy to kraj ten zamieszkiwało 4 377 033 osób. Przyczyn można doszukiwać się wielu, przede wszystkim powodem była wojna domowa w latach 1992-1995, kiedy to oficjalnie liczba ludności pomniejszyła się o 98 tys. osób.

Obszar zamieszkuje wiele grup etnicznych. Ten stan kształtowany był od kilku stuleci, co w konsekwencji doprowadziło do rozmieszczenia na tym terenie wielu różnych nacji. Głównymi narodami w tym kraju są: Boszniacy, Serbowie i Chorwaci. Większość stanowi ta pierwsza grupa – według spisu ludności z 2013 r. jest to 50,11% wszystkich mieszkańców, kolejną grupą są Serbowie – 30,78% ludności, a następną stanowią Chorwaci – 15,43%. Spis powszechny nie wskazuje innych grup etnicznych, nakreśla jedynie, że „pozostałych” narodowości jest 2,73% populacji¹⁹. Odpowiedzi nie udzieliło 0,18% biorących udział w spisie, a osób, które nie zadeklarowały swojej przynależności, było 0,77%²⁰.

Tabela 1. Struktura etniczna Bośni i Hercegowiny według spisu powszechnego z 2013 r.

	Boszniacy	Serbowie	Chorwaci	Pozostali	Bez przynależności	Nie udzieliło odpowiedzi	Łączna liczba ludności
Republika Serbska	13,99% (171 839)	81,51% (1 001 299)	2,41% (29 645)	1,25% (15 324)	0,67% (8189)	0,17% (2127)	1 228 423
Federacja BiH	70,40% (1 562 372)	2,55% (56 550)	22,44% (497 883)	3,6% (79 838)	0,82% (18 344)	0,19% (4233)	2 219 220
Dystrykt Brčko	42,36% (35 381)	34,58% (28 884)	20,66% (17 252)	1,65% (1377)	0,63% (522)	0,12% (100)	83 516
Razem	50,11% (1 769 592)	30,78% (1 086 733)	15,43% (544 780)	2,73% (96 539)	0,77% (27 055)	0,18% (6460)	3 531 159

Źródło: opracowanie własne.

¹⁷ *Popis stanovništva, domaćinstava i Stanova u Bosni i Hercegovini, 2013*, s. 25, <http://www.popis2013.ba/popis2013/doc/Popis2013prvoIzdanje.pdf> (20 II 2017).

¹⁸ *Ibidem*, s. 52.

¹⁹ *Ibidem*, s. 54.

²⁰ *Ibidem*.

Warto zauważyć, że wartości te są ogólne dla całości terytorium tego państwa. Natomiast, jeżeliby rozdzielić owe kwestie, sytuacja kształtowałaby się następująco: w Republice Serbskiej to Serbowie stanowią najliczniejszą grupę – 81,51%, kolejni są Boszniacy – 13,99%, a następnie Chorwaci – 2,41%. Jeżeliby spojrzeć na statystyki z perspektywy Federacji Bośni i Hercegowiny to kształtują się one jeszcze inaczej: Boszniacy – 70,40%, Chorwaci – 22,44%, Serbowie – 2,55%. Dystrykt Brčko prezentuje natomiast takie wyniki: Boszniacy – 42,36%, Serbowie – 34,58%, Chorwaci – 20,66%²¹. Statystyki są diametralnie różne dla każdej części tego państwa.

Wyniki spisu ludności są kwestionowane przez Urząd Statystyczny Republiki Serbskiej oraz przez bośniackich polityków serbskich. Sprzeciwiają się oni włączeniu w statystki ludności, która nie mieszka na stałe na terytorium kraju. Jednakże Eurostat – urząd statystyczny Unii Europejskiej, ocenił, że metodologia, która była stosowana przy tym spisie jest zgodna ze standardami międzynarodowymi.

W Bośni i Hercegowinie przynależność etniczna jest bardzo często łączona z przynależnością religijną. Idąc tym tokiem większość Boszniaków wyznaje islam, Serbowie są prawosławni, a Chorwaci wyznają katolicyzm. Według spisu z 2013 r. 50,7% populacji kraju deklaruje, że jest wyznania muzułmańskiego, 30,75% wyznaje prawosławie, 15,19% deklaruje się jako katolicy. Odwołując się do wykresu z przynależnością etniczną można zauważyć, że deklaracja wyznaniowa pokrywa się właściwie w całości z deklaracją przynależności narodowościowej. Dlatego też stwierdza się, że obie te kwestie są bardzo silnie powiązane i statystyki związane z przynależnością religijną kształtują się właściwie na takim samym poziomie jak statystyki etniczne.

Tabela 2. Struktura wyznaniowa Bośni i Hercegowinie według spisu powszechnego z 2013 r.

	Islam	Katolicyzm	Prawosławie	Agnostycyzm	Ateizm	Brak deklaracji	Pozostałe	Brak odpowiedzi
Republika Serbska	14,04%	2,35%	81,38%	0,1%	0,48%	0,68%	0,74%	0,17%
Federacja BiH	71,28%	22,1%	2,57%	0,42%	0,52%	1,06%	1,39%	0,19%
Dystrykt Brčko	42,91%	20,35%	34,52%	0,12%	0,39%	0,76%	0,79%	0,05%
Razem	50,70%	15,18%	30,74%	0,3%	0,78%	0,92%	1,15%	0,18%

Źródło: opracowanie własne.

²¹ *Ibidem.*

Wielocywilizacyjność obszaru

Aby należycie przeanalizować powyższy aspekt, należy najpierw zdefiniować czym właściwie jest „cywilizacja”. Pierwsze próby analizowania tego pojęcia pojawiły się u francuskich myślicieli w XVIII w., kiedy to przeciwstawiano je pojęciu „barbarzyństwa”. Określano tym mianem takie społeczności, które umiały czytać i pisać, prowadziły tryb osiadły, a także zazwyczaj skupione były w miastach. Koncepcja ta stanowiła normę, przez którą oceniano były społeczeństwa. Następnie pojęcie to zaczęło ewoluować i zaczęto oceniać przez pryzmat stopnia ucywilizowania państwa poza Europą, a także narodziły się idee patrzenia na ten zamysł w liczbie mnogiej.

Większość państw pod pojęciem „cywilizacji” rozumie pewną kulturową całość. Odmienne idee pojawiły się jedynie w Niemczech i jedynie tam zdołały się utrzymać. Niemieccy badacze wprowadzili rozróżnienie między cywilizacją a kulturą. Do tego pierwszego pojęcia zaliczyli bowiem technikę i czynniki materialne, a kultura składała się z takich aspektów jak ideały, wartości czy moralności²².

Jak pisze Samuel P. Huntington:

oba pojęcia, cywilizacja i kultura, odnoszą się do stylu życia danego narodu, cywilizacja zaś jest kulturą w szerokim tego słowa znaczeniu. I na jedną, i na drugą składają się wartości, normy, instytucje i sposoby myślenia, do których kolejne pokolenia danej społeczności przywiązują podstawowe znaczenie²³.

Feliks Koneczny – polski badacz, który zajmował się tematyką cywilizacji, uważał, że cywilizacja to społeczny sposób organizowania życia zbiorowości, polegający na identycznym, w danej społeczności, pojmowaniu prawa oraz fundamentalnych zasad życia ludzkiego: dobra, piękna, prawdy, zdrowia i dobrobytu²⁴.

Istnieje wiele odmiennych myśli dotyczących tego, czym jest cywilizacja, jednakże właściwie wszystkie sprowadzają się do stwierdzenia, że cywilizacja to zbiór pewnych norm, zachowań, które tworzą pełną całość dla danego obrębu społeczności w danym czasie. Ponadto zauważa się, iż nie ma jednej, uniwersalnej cywilizacji, istnieje ich wiele, różniących się od siebie w mniejszym lub większym stopniu i oddziaływujących na siebie z różnym natężeniem.

Bałkany to taki obszar, w którym zderzają się trzy wielkie cywilizacje: prawosławna, zachodnia oraz islamska. Niektórzy z badaczy, jak np. Dušan Bilandžić, uważają, że Bałkany to styk czterech cywilizacji: bizantyjskiej, islamskiej,

²² S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 2006, s. 48.

²³ *Ibidem*.

²⁴ L. Gawor, *Feliksa Konecznego nauka o wielości cywilizacji*, „Sofia” 2005, nr 5, s. 84.

śródziemnomorskiej i środkowoeuropejskiej²⁵. Różnice panujące na Półwyspie Bałkańskim determinowane były przede wszystkim przez zawiłą historię, naciśki różnych mocarstw z różnych kręgów kulturowych, jak choćby poczynając od Bizancjum, poprzez Imperium Osmańskie, kończąc na panowaniu Habsburgów.

Bośnia i Hercegowina jest właśnie takim obszarem, gdzie ścierają się ze sobą mocno różniące się cywilizacje, niosące ze sobą różne kultury, zwyczaje czy religie: cywilizacja zachodnia, cywilizacja prawosławna i cywilizacja islamska. Ich obecność na tym terenie determinuje obecną niełatwą sytuację kraju. Konflikty, które tutaj się toczą, mają przede wszystkim podłoże etniczno-religijne i wynikają z różnic cywilizacyjnych.

Oznaki konfliktów cywilizacyjnych na tym obszarze widoczne były już podczas wojny domowej w Bośni i Hercegowinie. Nasilił się wtedy ekstremizm muzułmański. Wyznawcy islamu otrzymali wsparcie krajów arabskich oraz współwyznawców. Można to zauważyć chociażby w udziale muzułmańskich najemników, tzw. mudżahedinów w wojnie domowej. Przypuszcza się, że uczestniczyło w niej od 1,5 do 3,5 tys. ochotników, a niektóre statystyki wskazują, że na początku 1995 r. ich liczba mogła wynosić nawet 20 tys.²⁶. Ci „wojownicy Boga” napadali na odmienne religijnie i etnicznie tereny, wprowadzając surowe zasady oparte na islamie, terroryzując mieszkańców. Ponadto, co ważne, wsparcia dla takich działań udzielały kraje arabskie, dostarczając przede wszystkim broń i amunicję, a także pomoc finansową oraz logistyczną dla bojowników. Po podpisaniu porozumienia z Dayton, mudżahedini mieli zostać usunięci z kraju, jednakże nie dotrzymano obietnic i wielu z nich osiedliło się na tych terenach, znajdując zatrudnienie przede wszystkim w policji i armii. Ponadto rząd nie zrobił nic, aby powstrzymać intensywny rozwój grup terrorystycznych, związanych przede wszystkim z sektami wahhabickimi.

Wojna ta idealnie odnosi się do „syndromu krajów pokrewnych” Huntingtona, bowiem trzy etnosy walczące ze sobą wspierane były przez kraje, które poczuwały się do wspólnej tożsamości z walczącymi stronami: Serbów wspierała Serbia oraz Rosja i Grecja, Chorwatów wspierała przede wszystkim Chorwacja, ale także w mniejszym stopniu Watykan, Niemcy i Austria, a Muzułmanów bośniackich – takie kraje jak Arabia Saudyjska, Pakistan, Sudan, Iran, Irak czy Turcja²⁷.

²⁵ A. Jagiełło-Szostak, *Kwestie narodowościowe na Bałkanach jako przykład konfliktu cywilizacyjnego – wybrane zagadnienia*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych im. Tadeusza Kościuszki” 2013, nr 1, s. 26.

²⁶ D. Gibas-Krzak, *Bośnia i Hercegowina: determinanty dziejów: pomiędzy Serbami, Chorwatami, a supremacją Muzułmanów*, Częstochowa 2016, s. 177.

²⁷ Z. Sielska, *Konflikt w Bośni i Hercegowinie jako egzemplifikacja huntingtonowskiej wizji zderzenia cywilizacji*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” 2013, t. V, s. 139.

Po krwawej wojnie domowej z lat 1992-1995, Bośnia i Hercegowina została podzielona na trzy części: Federację Bośni i Hercegowiny, Republikę Serbską oraz autonomiczny dystrykt – tzw. Dystrykt Brčko. W każdej z części dominowała inna narodowość i religia, co utrudniało i nadal utrudnia efektywną współpracę między rejonami. Językami urzędowymi stały się: chorwacki, bośniacki i serbski, a pismo używane w tym kraju to łacinka i cyrylica²⁸. Sprawę komplikuje także tzw. prezydentura kolektywna, która oznacza, że głową państwa jednocześnie jest Serb, Chorwat oraz Boszniak, którzy dodatkowo różnią się wyznawaną wiarą. Wszystkie te czynniki udowadniają, że zderzenie cywilizacji na tym obszarze jak najbardziej ma miejsce.

Istnieje ponadto znacząca różnica w postrzeganiu swojej narodowości przez mieszkańców Bośni i Hercegowiny. Funkcjonują także dwa odmienne w tej kwestii określenia – „Bośniak” i „Boszniak”, które definiują obecny stan w kraju. Pierwszy termin odnosi się do każdego mieszkańca Bośni i Hercegowiny, niezależnie od pochodzenia etnicznego czy wyznawanej religii. „Boszniak” natomiast, to słowiański Muzułmanin, który deklaruje swoją narodowość jako bośniacką. Serbowie i Chorwaci nie identyfikują się z takową narodowością, podkreślają jedynie, że wywodzą się z Bośni, nie przypisując sobie narodowości bośniackiej. Taki stan rzeczy utrudnia tworzenie jednego państwa, bowiem większość społeczeństwa nie uważa się za jeden naród.

Marek Waldenberg uznał, że opierając się na wszystkich znanych teoriach, nie jest możliwe stworzenie narodu bośniackiego czy boszniackiego, bowiem według przyjętych norm naród powinien składać się z kilku elementów: wspólnego języka, terytorium, dziedzictwa kulturowego, zaangażowania w kulturę narodową, wspólnych zwyczajów, poglądów czy uczuć, istnienia poczucia narodowości oraz przekonania o jednej wspólnotce. Nie istnieje jedna spójna historiografia, badania nad korzeniami tego kraju znajdują się w zastoju – brakuje historyków, nie opracowano modelu badań ani metodologii, istnieją podziały między naukowcami wynikające z podziałów etnicznych.

Ścieranie się cywilizacji jest także widoczne we wsparciu finansowym Bośni i Hercegowiny z dwóch różnych kręgów cywilizacyjnych – zachodniego i islamskiego. Cywilizacja zachodnia, a zwłaszcza Unia Europejska, przekazywała państwu ponad 2,5 mld EUR w programach pomocowych, takich jak: ECHO, PHARE, OBNOVA czy IPA. Ponadto utworzono instytucję mającą na celu monitorowanie sytuacji w Bośni i Hercegowinie – Biuro Wysokiego Przedstawiciela ds. Bośni i Hercegowiny, który reprezentować miał społeczność międzynarodową. Wprowadzono także misję pokojową – EUFOR Althea. Cywilizacja zachodnia, reprezentowana w tej sytuacji przez Unię Europejską, dążyć będzie także do poszerzenia swojego składu o Bośnię i Hercegowinę, ale wcześniej próbować będzie

²⁸ A. Jagiełło-Szostak, *op.cit.*, s. 30.

wprowadzić własne wytyczne, co można uznać za nacisk ze strony tego kręgu cywilizacyjnego na pozostałe dwa.

Najbardziej konfliktowym aspektem jest bardzo wyraźna chęć oderwania się Republiki Serbskiej, która stanowi ok. 49% powierzchni tego państwa: chcą utworzyć własne państwo lub uzyskać bardzo szeroką autonomię, Serbowie nie wykazują chęci współpracy z pozostałymi grupami narodowościowymi. Pogłębia to patową sytuację w kraju, a także jest przykładem odmienności cywilizacyjnej.

Zakończenie

Wszystkie przejawy nieustannej walki między narodowościami i religiami sprowadzają się do wizji Huntingtona o zderzeniu cywilizacji. Mówi on o tym, że takie konflikty, opierające się na różnicach cywilizacyjnych, są najbardziej zjadłe i krwawe, ponieważ toczą się o dominację na danym obszarze. Co więcej, są także najbardziej niebezpieczne, ponieważ nie toczą się w małym obrębie narodowościowym, lecz opierają się na szerokim spektrum cywilizacyjnym, a co za tym idzie, w konflikty te mogą włączyć się państwa, uważające się za spokrewnione z każdą z walczących stron, a to grozi eskalacją konfliktu na skalę światową. Dlatego też można uznać, że Bośnia i Hercegowina i jej problemy etniczne, kulturowe i religijne to beczka prochu, która w każdej chwili może przerodzić się w wojnę na wielką skalę, nie tylko na obszarze Bałkanów, ale także pociągając za sobą kraje z każdego z trzech kręgów cywilizacji: świata prawosławnego, świata islamskiego i świata zachodniego. Taka groźba jest jak najbardziej realna, gdyż wzajemna pogłębiająca się niechęć, podziały spowodowane występowaniem różnic językowych, kulturowych, religijnych, narodowościowych powodują, że w Bośni i Hercegowinie nie wywiązuje się żaden wzajemny dialog.

Summary

Diana Mazepa

Geo-civilizational determinants of Bosnia and Herzegovina

Bosnia and Herzegovina is a country with a special geo-civilization position. There are significant antagonisms between the three civilizations present here, completely separate ideologically, culturally and socially. According to Samuel Huntington's theorem in Bosnia and Herzegovina take place a clash of civilizations that causes a general disagreement in the state, pursuing for completely different purposes by three nationalities, and as a consequence leads to instability in

the country. The country, relatively young, has been a battlefield for influence for many centuries, which has shaped contemporary difficult situation. Nowadays, the agreement between Western, Islamic and Orthodox civilization which osculate in this area is impossible to achieve due to the diametric differences and purposes of these circles. Undoubtedly, Bosnia and Herzegovina is struggling with the consequences of such a clash of civilizations, as can be seen in the political, social and economic life of the country. The purpose of this article is to identify the problems arising from the presence of three civilizational circles in one state.

Diana Mazepa – mgr stosunków międzynarodowych, doktorantka w Zakładzie Badań Wschodnich w Instytucie Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego